

הלכות ברכת החודש - פסקי תשובות אורח חיים סימן תיז אות ז

ז. הטעם שמברכין החודש, ובעמידה ובספר תורה, ואמירתה ביחיד ולנשים

מ"ב סק"א: מנהג קדמונינו לברך את החודש בשבת⁶³ שלפני ראש חודש חוץ משבת שלפני ראש חודש תשרי, ורמז לזה בכסה ליום חגיני וכו'. מגן אברהם (סק"א) בשם בעל יראים (סימן רכ"ט), וכן הוא באור זרוע (הלכות ראש חודש סימן תנ"ב) ואבודרהם (סדר ראש חודש) - שעה"צ סק"א. וכן מצינו מנהג זה עוד⁶⁴ בזמן הגאונים, ובערוך השלחן (סעיף ח') מצא אסמכתא ברורה לכך בירושלמי (סנהדרין פרק ה' הלכה ג') "אמר רבי יוסה כגון אנא דמן יומא לא צלית מוספא מן דלא ידע אימת ירחא", דפשטות כוונתו על מוסף דשבת, דבימי⁶⁵ ר' יסא התחילו לחשב ראשי חודשים על פי חשבון, והנהיג מאז לפרסם בשבת שמתאספין העם להתפלל, מתי יהיה ראש חודש בשבוע זו. והטעם הפשוט שמברכין החודש הוא כדי⁶⁶ שידעו העם שראש חודש מגיע, וידעו לזהר בתפילותיו ובהלכותיו, וכן שלא יטעו המון העם בחשבון החגים והמועדים של ימי החודש, אך גם⁶⁷ יש בו זכר לקידוש החודש שהיו בית דין הגדול שבירושלים⁶⁸ עושין בזמן שבית המקדש היה קיים, ולכן אנו מתפללים (על פי נוסח הגאונים והראשונים) בעת ברכת החודש 'מי שעשה ניסים וכו' הוא'⁶⁹ יגאל אותנו בקרוב' וכו', שנוכל לחדש ימינו כקדם ולקדש החודש על פי הסנהדרין בלשכת הגזית.

וידועים דברי הרמב"ם (בספר המצוות מצות עשה קנ"ג) דמה⁷⁰ שחישבו הראשונים (הלל הנשיא, נכדו של רבי יהודה הנשיא) שנים וחדשים וקדשום, זה לא יועיל אלא כשעל כל פנים נשארו בארץ ישראל אפילו כורמים ויוגבים (הדיוטות) אשר בהגיע הזמן ועידן ההוא, ואז הכורמים יקדשו מועדים על פי חשבון הקדמונים ההמה, לפי מה שרואה בלוח בסדר העיבור של כל השנה, ועל ידי זה מתקדשים המועדים בכל העולם, שנאמר 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים', ואילו לא ישאר שום ישראל בארץ ישראל ח"ו, אפילו יהיו יושבים ישראל בחוץ לארץ, לא יועיל חשבון וקידוש

⁶³ . ומנהג חסידים ואנשי מעשה להוסיף מאכל מיוחד בשבת מברכין (סי' הליכות משה, שבת פכ"ב אות ג' בשם הגר"מ הלבשרטאם זצ"ל).

⁶⁴ . בסידור רב עמרם גאון.

⁶⁵ . סי' נפש חיה (הכא).

⁶⁶ . כמבואר במשנ"ב בשם אור זרוע.

⁶⁷ . כמבואר במשנ"ב בשם מג"א סק"א, וכן הוא בראב"ה (סי' תק"ל) "ראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש, מכאן נהגו שמברכין בבית הכנסת ומכריזין על החודש" וכו', וכן הוא בסידור רוקח ובמחזור הדרת קודש.

⁶⁸ . וגם בגולה לאחר חורבן בית המקדש המשיכו לקדש החודש על פי הראיה עד זמן אביי ורבא, כמובא ברמב"ם (פ"ה מהל' קידוש החודש ה"ג), והלל נשיאה תיקן את הלוחות שבידינו.

⁶⁹ . עיין לעיל אות א' בשם סידור הרשב"ש.

⁷⁰ . הלשון דלהלן הוא תורף דברי שו"ת חת"ס (יו"ד סי' רל"ד, ד"ה היוצא מדברינו) כפי שלמד בדברי הרמב"ם (וע"ע בפרקי דרבי אליעזר פרק ח' ובביאור הרד"ל שם סק"ל), ולפי שיטת הרמב"ם מובן היטב ענין ברכת החודש, שהוא זכר לקידוש החודש דימיהם, כי לדבריו גם בזמנינו על ידי שיש יהודים בארץ ישראל השומרים ומחזיקים חשבון ראשי חודשים ושנים ומועדים נמשך קדושת החודשים שקידשוהו הלל הנשיא ובית דינו (והרמב"ם בספר המצוות שם חולק עליו), ולזכר זה מברכין החודש גם בחוץ לארץ, ולכן מהנכון מאד ובפרט ליושבי ארץ ישראל להסכית למש"כ בס' דרך פיקודיך (מ"ע ד' חלק המחשבה אות א') לכוין בעת ברכת החודש וידיעת המולד לקיים המצוה לקדש החודש כאשר ציוה ה' אלקינו במצות עשה החודש הזה לכם וכו'.

הקדמונים, ויהיה כליון לאומה, והבטיחנו יוצרינו שלא יהיה זה, ובטוחה היא ארץ ישראל שישבו בה ישראל.

ולכן נוהגים לאמרו⁷¹ בעמידה, ומכבדין את⁷² הרב מרא דאתרא (או שאר תלמיד חכם ונכבד וחשוב) אשר מחזיק⁷³ הספר תורה בידו, כיון שהוא זכר לראש בית דין שהיה אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש.

אך פשוט שכל זה אינו לעכובא, וגם 'ציבור' אינו לעכובא, ולכן מי שנאנס ומתפלל ביחידות רשאי לומר לעצמו את כל נוסח מברכין החודש, כי טופסי תפילות הם, וגם נשים רשאות לומר לעצמן כל נוסח ברכת החודש, הן בשבת והן בימות החול עד ראש חודש ועד⁷⁴ בכלל.

וציבור ששכחו לומר 'ברכת החודש', אם תפסו עצמם בעוד הם בתפילת מוסף, יאמרוהו לאחר תפילת מוסף, אך בלי⁷⁵ להוציא ספר תורה מהארון קודש לצורך כך, ואם כבר נתפזרו הקהל לבתיהם, יאמרוהו⁷⁶ בתפילת מנחה לאחר הוצאת ספר תורה קודם קריאת התורה, ואם כבר התחילו בקריאת התורה, יאמרוהו בגמר תפילת מנחה, ואם תפסו עצמן ששכחו לברך את החודש עד לאחר השבת, אם ר"ח הוא מיום שני ואילך יאמרוהו⁷⁷ בשעת קריאת התורה דיום שני, ואם ראש חודש ביום ראשון יאמרו בשעת קריאת התורה דיום ראשון.

71. כמבואר במשנ"ב הכא בשם מגן אברהם (סק"א) דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד, והנה כבר תמה בהגהות רעק"א (על גליון השו"ע) "בער אנכי ולא ידעתי היכן מצינו דקידוש החודש הוא מעומד, ואדרבה בריש פרק ג' דראש השנה (דף כ"ה ב) משמע שהיה מיושב", וכבר נאמרו כמה ישובים על קושיא זו, עיין דעת תורה הכא בשם ס' האשכול (הלכות ברכות הודאה ס' כ"ג) דקידוש לבנה אומרים מעומד דילפינן מהחודש הזה לכם, וכל היכי דכתיב לכם ילפינן מספירת העומר דבעינן מעומד (דכתיב ביה וספרתם לכם וכו' חרמש בקמה, א"ת בקמה אלא בקומה) א"כ ה"ה קידוש בחודש, שו"ת אג"מ או"ח ח"א ס' קמ"ב (דאף שבית דין היו יושבים, כל העם שהיו שם במושב בית דין שהיו אומרים מקודש מקודש, היו עומדים, ולפיכך אנו עומדים), וע"ע ס' שקל הקודש (פ"ב בציון ההלכה סקע"ב) וס' רץ כצבי - במעגלי השנה ח"א ס' כ"ו.

72. שו"ת מטה לוי ח"ב ס' כ"ד, ס' משמרת שלום (ס' ל') דרב אב"ד דוגמת ראש בית דין שאומר מקודש.

73. המנהג להחזיק הס"ת בעת ברכת החודש מובא בשערי אפרים (שער י' סעי' ל"ו), וכבר הוזכר במחצית השקל (ס' צ"ו סק"ב) ומשנה ברורה (שם סק"ב) עפ"י ה"ט"ז (שם סק"א) שמנהגם היה להחזיק הס"ת בכל שבת בעת אמירת 'יקום פורקן', כדי לעורר הכוונה, ובמקור חיים לחו"י (ס' רפ"ד) דבזכות החזקת הספר תורה יתקבלו התחינות והבקשות (ולכן יש המקדימין ונוטלין הס"ת כשאומרים יה"ר וכו' שתחדש עלינו וכו', וכן נהגו אצל אב"ד צ"ל, אך המנהג הפשוט ליטול הס"ת קודם מי שעשה ניסים), ובס' מטעמים (הו"ד בשערי רחמים על שערי אפרים שם) טעם להחזקת הס"ת, שבוה יש בידו כח מעין ראש בית דין שהיה אומר מקודש וכל העם עונים אחריו, וראה גם בשו"ת אג"מ (שם) שהוא זכר לקידוש החודש בבית דין הגדול, עיין שם, וע"ע בס' רץ כצבי שם.

74. וכדמוכח בהדיא בסידור רב עמרם גאון שהיו אומרים ברכת החודש בראש חודש גופא, ובשבלי הלקט (ס' ק"ע) מה שתקנוהו בשבת, משום שהעם נמצאים בבית הכנסת יותר מבימות החול שטרודים במלאכתן.

75. מקור חיים לחוות יאיר (ס' רפ"ד) שאין להוציא ס"ת במיוחד לצורך ברכת החודש, עיין שם, ומיהו לפתוח הארון קודש רשאים וכדכתב בשו"ת משנת יוסף (ח"ט ס' ל"ו), ועיי"ש עוד שעדיף לברך החודש בעוד הציבור בביהכ"נ ללא ס"ת מלדחותו למנחה כדי לברך בס"ת, אם כי להחזיק הס"ת דבר יקר וחשוב הוא, עיין שו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ב ס' מ"ג) שאין לזלזל ח"ו במנהג החזקת הס"ת בשעת ברכת החודש, שהוא מנהג שנהגו אבותינו מעולם, ובס' אשי ישראל (פלי"ט הערה י"ד) בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאפילו מניין אחר ממתין לס"ת אין בזה משום טירחא דציבורא, אלא ימתינו הציבור ההוא עד שיגמרו את ברכת החודש, ויש לציין כי קהילות הספרדים אומרים ברכת החודש כשהס"ת על הבימה מבלי שיחזיקו אדם (וכנראה עקב כבודו, ונכון שעכ"פ הש"ץ יגע בו בידו).

76. מקור חיים לחו"י (ס' רפ"ד סעי' ז') ושם כתב שיאמרוהו קודם הכנסת הס"ת לארון קודש, אך צ"ע למנהגינן שאין אומרים חצי קדיש לאחר קריאת התורה, כי החצי קדיש של הש"ץ עולה גם על הקריאה, אם כן הרי אסור להפסיק הרבה בין הקריאה לחצי קדיש (עיין פסק"ת ס' רצ"ב אות ד'), ולכן עדיף לומר ברכת החודש כשמוציאין הס"ת קודם הקריאה.

77. וכדלעיל בשם סידור רב עמרם גאון שאמרוהו בראש חודש.